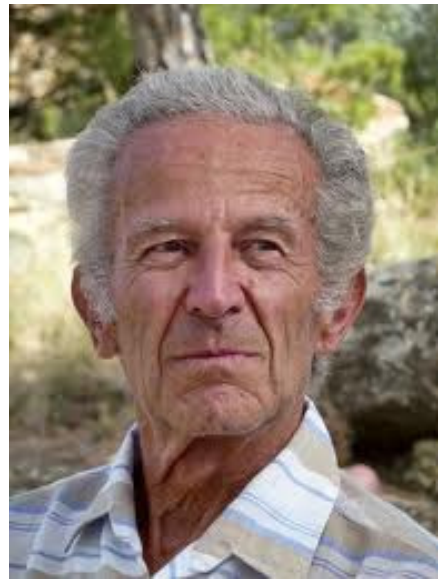
STUDIA MEDIAEVALIA CURT WITTLIN DICATA

MEDIAEVAL STUDIES IN HONOUR CURT WITTLIN

ESTUDIS MEDIEVALS EN HOMENATGE A CURT WITTLIN

ENTITATS COL·LABORADORES

Grup de recerca consolidat de la Generalitat de Catalunya SGR 2014-119 (2014-2016): «Cultura i literatura a la baixa edat mitjana» (NARPAN)

Grup de recerca de literatura catalana medieval de la Universitat d'Alacant (LICATMED)

Grup d'investigació de la Universitat d'Alacant «EXPLANAT: Recerques de llengua i literatura catalanes»

Projecte de recerca FFI2013-45931-P del Ministerio de Economía y Competitividad: «La cultura literària medieval i moderna en la tradició manuscrita i impresa» (V).

Projecte de recerca FFI2014-52380-C2-2 del Ministerio de Economía y Competitividad: «El contexto literario de las poesías de Ausiàs March»

Fundació Carulla

Institució de les Lletres Catalanes. Generalitat de Catalunya

University of Saskatchewan. College of Arts and Science

Universitat de València. Departament de Filologia Catalana

STUDIA MEDIAEVALIA CURT WITTLIN DICATA

MEDIAEVAL STUDIES IN HONOUR CURT WITTLIN

ESTUDIS MEDIEVALS EN HOMENATGE A CURT WITTLIN

Edició a cura de Lola Badia, Emili Casanova i Albert Hauf

INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA
«SYMPOSIA PHILOLOGICA», 25
Alacant, 2015

Studia mediaevalia Curt Wittlin dicata = Mediaeval studies in honour Curt Wittlin = Estudis medievals en homenatge a Curt Wittlin / edició a cura de Lola Badia, Emili Casanova i Albert Hauf. – Alacant : Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2015. – 366 p. ; 23 x 17 cm. – («Symposia Philologica» ; 25)
Textos en català, castellà i anglés. – Inclou referències bibliogràfiques

ISBN: 978-84-606-8839-6
D.L. A 505–2015

1. Wittlin, Curt – Discursos, assaigs, conferències. 2. Literatura catalana – Anterior a 1500 – Història i crítica. 3. Català medieval (Llengua) – Història. I. Badia, Lola (1951-). II. Casanova, Emili . III. Hauf i Valls, Albert Guillem. IV. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. V. Sèrie

821.134.1'04.09
811.134.1"04/14

Director de la col·lecció: Josep Martines

© Els autors

© D'aquesta edició: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana
Universitat d'Alacant

Primera edició: juny de 2015

Portada: Llorenç Pizà

Il·lustració de la coberta: signatura de Curt Wittlin

Imprimeix: Quinta Impresión S. L.

ISBN: 978-84-606-8839-6
Dipòsit legal: A 505-2015

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, ja siga electrònic, químic, mecànic, òptic, de gravació o de fotocòpia, sense el permís previ de l'editor.

PRÒLEG

Curt Wittlin, romanista format a l'escola de Basilea, és un dels millors coneixedors de la cultura medieval. Es tracta d'un estudiós estimat per les seues qualitats humanes i valorat públicament amb diversos premis i distincions atorgats per les principals institucions literàries i polítiques catalanes, com ara l'Institut d'Estudis Catalans, la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona o la Generalitat de Catalunya, que li va concedir la Creu de Sant Jordi. Ja és hora que els col·legues i amics de professió també expressem el nostre respecte i admiració per la seua llarga i fructífera trajectòria. Per això li oferim la present miscel·lània sobre temes de les especialitats que compartim amb la voluntat de mostrar fins a quin punt li estem agraïts i com, de fet, ens sentim beneficiaris dels seus ensenyaments.

En efecte, un nombre prou representatiu d'especialistes, vint-i-sis, cultivadors de la cultura medieval i moderna, hem volgut oferir un tastet del nostre treball, amb sentiment de gratitud, a la tasca d'en Wittlin, que a partir d'una completa formació grecollatina i una àmplia visió romanística fou pioner en molts aspectes, com en l'aprofitament de la informàtica per a estudiar les fonts, els temes i la llengua d'autors medievals: en especial, les concordances inèdites de l'obra de Roís de Corella, o el repertori d'expressions multinominals, o continuador excel·lent de l'escola canadenca en l'estudi de l'obra d'Eiximenis.

Wittlin, malgrat regir una càtedra de lingüística romànica dedicada especialment al francés a la Universitat de Saskatchewan, Saskatoon (Canadà), no perdé mai el contacte amb els territoris de parla catalana, dels quals es va enamorar a través del testimoni i passió de Germà Colón, venint a Barcelona i València contínuament i estudiant majoritàriament temes de cultura i llengua del nostre territori, com el *Tresor* de Guillem de Copons, traducció medieval de Brunetto Latini, el *Tirant lo Blanc*, la *Doctrina Compendiosa*, que atribueix a Ramon Soler, Antoni Canals o la primera traducció de la *Vida de Santa Caterina de Sena*. Encara

recordem com ens demanava que li microfilmàrem els manuscrits d'Eiximenis i d'altres, com aprofitava cada viatge de recerca per a impartir conferències i classes als professors i alumnes de les nostres universitats i compartir experiències i projectes, sovint inici i camí de noves investigacions i noves perspectives en la nostra ciència.

Voldríem, Curt, que prengueres aquesta miscel·lània d'estudis com un obsequi dels teus col·legues i amics que valoren la teua tasca, la teua aportació i la teua bonhomia, que et portava a enfrontar-te a qualsevol tema nou sense por ni dubtes. Estem segurs que et farà goig que siga editada en terres valencianes, en l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, a les quals tu tantes contribucions has fet, acadèmiques i personals, quan començares a venir en els anys 80, quan ací no teníem ni tradició ni especialistes en la matèria que tu dictaves, que tantes inquietuds crearen. Una bona part dels col·legues que t'estimen no ha pogut contribuir a esta obra per altres compromisos previs, però hi ha volgut estar present des de la *Tabula Gratulatoria*.

En esta miscel·lània està representada tota la filologia catalana, la qual has divulgat pel món amb desenes de ressenyes i ponències en congressos, totes les universitats amb què tu t'has relacionat, les de dins (UA, UAB, UB, UdG, UJI, UOC i UV) i les de fora (Basilea, Binghamton, Toronto i Temple), i una bona part dels col·legues que més has estimat o amb qui més t'has relacionat.

Volem agrair de tot cor la col·laboració de les institucions, universitats, fundacions i projectes de recerca que han fet possible l'edició d'aquest volum, i, en especial, la de l'IIFV.

Per molts anys, amic i col·lega Curt, català de Basilea i suís de València.

Lola Badia
Emili Casanova
Albert Hauf

ENTRE LA LLENGUA I LA HISTÒRIA: LLUÍS REVEST, VALENCIÀ EXEMPLAR

1. Introducció

Em produeix una gran satisfacció saber que Curt Wittlin rep una miscel·lània en el seu honor. Ben merescuda, per cert. Voldria ací evocar solament les primeres passes del nostre amic.

Wittlin, que pels anys seixanta del segle passat es deia Kurt i no pas Curt, nascut a Reinach (cantó de Baselland), va començar els seus estudis universitaris a Basilea. El recordo com un xic ben plantat, rull i atent en les classes, que mostrava una gran curiositat per saber. Un bon dia vaig parlar de Guillem de Copons, traductor al català del *Trésor* de Brunetto Latini i vaig adduir un petit passatge del text francès (edició de Carmody) i el corresponent de Copons. Poc de temps després rebia jo, des de París, una lletra de Wittlin en la qual mostrava el seu interès per editar la traducció de Guillem de Copons. Vaig afanyar-me a avisar el senyor Josep Maria de Casacuberta, enyorat director d'«Els Nostres Clàssics» (ENC), que en la meua classe tenia un alumne ben avantatjat que desitjava editar l'esmentada traducció. Les meues presses eren degudes al fet que m'havien arribat rumors que un estudiós italià també s'interessava pel mateix text.

Wittlin va acomplir aquesta tasca a completa satisfacció i aquesta edició va servir-li per a guanyar-se el doctoral l'any 1965.[1] Tot seguit, va comunicar-me que li havien ofert una plaça de professor al Canadà, a la Universitat de Saskatchewan, a Saskatoon. Aquí es va anglesitzar el prenom. El fet d'anar-se'n tan lluny, allà per les regions hiperbòries, no fou obstacle per a continuar el nostre contacte, primerament per carta i, després, per correu electrònic, gràcies

1. Després va aparèixer l'edició en tres volums a la col·lecció «Els Nostres Clàssics» el 1971 i ss.

a les noves tecnologies, i sempre em parlà de coses interessants, intel·ligents. Em vénen a la memòria algunes sobre Joanot Martorell i altres autors.

Amb un treball aferrissat i constant ha esdevingut l'autoritat que avui coneixem i no hi ha aspectes d'Eiximenis, del *Tirant lo Blanch* o de Joan Roís de Corella i d'altres autors valencians en els quals Curt Wittlin no hagi dit la seua. No voldria oblidar tampoc l'útil *Repertori d'expressions multinominals*. Diré que va començar a publicar en el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura* (BSCC) ja el 1963, i estic segur que li farà goig que jo, en la seua miscel·lània, tracti d'un erudit d'aquesta societat.[2]

2. Una aproximació biogràfica

Lluís Revest (1992-1963) va néixer a València, però de molt menut va venir a Castelló i ací es va quedar tota la vida. Va estudiar a la Universitat de València Filosofia i Lletres (secció d'Història). Allà va conèixer Roc Chabàs, que influí granment en la seua formació. Un cop tornat a Castelló ja no es mogué i ací va publicar la majoria dels seus treballs. En el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura* es compten 114 contribucions de Revest, quasi totes referents a Castelló. Revest junt amb Àngel Sànchez Gozalbo i Salvador Guinot i Ricard Carreras va ser un dels fundadors de la Societat Castellonenca de Cultura i al seu butlletí va donar a conèixer els fruits de la seua saviesa. Al *Butlletí* va encarregar-se, sobretot, de l'estudi de les cartes de població. Va ser bibliotecari de la Biblioteca Provincial de Castelló i l'any 1929 fou nomenat arxiver municipal. El 1944 esdevingué cronista de la ciutat, com a successor de Salvador Guinot Vilar.

Han passat més de cinquanta anys des del dia en què Lluís Revest va morir i potser Castelló no li ha retut el reconeixement que es mereix.[3] Hem de declarar, encara que siga breument, la nostra admiració per un castellonenc il·lustre, que ho va donar tot per Castelló i que hauria pogut pujar molt alt en la carrera acadèmica amb més mèrits que molts catedràtics universitaris.

Parlar de Lluís Revest és per a mi no solament una obligació sinó també un honor gran. Sempre he considerat Revest com a home cultíssim en humanitats. Estic convençut que ho sabia tot, tant en el camp de la filologia com, i notablement, en el de la història. El segle XIV no tenia secrets per a ell i el mateix podria afirmar dels segles posteriors. Personalment, li dec haver continuat amb els estudis. Vaig cursar el batxillerat amb el pla de Sáinz Rodríguez de set anys, amb set de llatí i quatre de grec. La gramàtica castellana comen-

2. Els articles que Wittlin va publicar a Castelló són: «Guillem de Copons i la seva traducció del "Tresor de Brunetto Latini"» (*BSCC*, XXXIX, 1963, pp. 310-317); «Problemas del "Cercapou" y el "Libre de les dones" de Fray Francesc Eiximenis» (*BSCC*, XLVI, 1970, pp. 61-95) ; «Les traduccions catalanes de la "Somme le Roi" ("De vicis i virtuts") de fra Llorenç» (*BSCC*, LIX, 1983, pp. 395-433).

3. Hem d'exceptuar el número de 1964 del *BSCC*, tot dedicat a Revest.

çava en el tercer curs, tot un disbarat (no cal dir que la llengua del país era totalment negligida: *dialecto*, *vernáculo*). Doncs bé, en llatí se'ns ensenyaven les declinacions i les conjugacions i no sabíem per a què servia allò de *rosa, rosae, rosam* i *sim, sis, sit, simus, sitis, sint*, etc. Era una miqueta desesperant haver de memoritzar coses sense veure-hi cap interès. Per sort, una temporada que el catedràtic don Eduardo Fernández Marqués no va poder venir, es va encarregar de la classe en Lluís Revest i una de les primeres coses que ens va mostrar era que el «complemento directo» corresponia a l'acusatiu *rosam* i així els altres casos. Per a mi, i crec que per als altres alumnes, va ser com una revelació. Vaig comprendre coses que fins aleshores m'havien semblat absurdes. Gràcies al seu ensenyament del castellà, vaig veure que aquelles antipàtiques declinacions llatines, que durant dos anys ens obligaven a aprendre de memòria, com si foren les taules de multiplicar, sense dir-nos per a què servien ni quin paper feia aquell canvi de terminacions, tenien un sentit. També en les classe de «preceptiva literària», matèries que en el nostre pla d'estudis no eren gens abellidores i que tanmateix estudiàvem amb gust. Això encara té més mèrit perquè tots els alumnes sabíem que en Lluís Revest, que era massa bo, no suspenia mai ningú…

3. Evocació de l'obra lingüística i històrica

Vaig sentir Revest parlar-me per primera vegada de les *Trobes en lahors de la Verge Maria*, que passava per ser el primer llibre imprès a Espanya, d'Ausiàs March, Roís de Corella, Joanot Martorell i Plaerdemavida, Ramon Llull, Jacint Verdaguer. Són noms que vaig sentir primer de llavis de Revest, puix que en el pla del franquisme eren totalment absents. Això sense cap exclusivisme, perquè les lletres castellanes també ens les feia conèixer bé.

L'any 1930, Revest havia publicat un llibret titulat *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*.[4] Sobre ell vaig parlar molt sovint amb l'autor. Si tenim en compte el desgavell que imperava aleshores a València a propòsit de l'idioma, hem de convenir que el llibret posava les coses en el seu punt. En realitat acceptava les normes de l'Institut d'Estudis Catalans, puix des del començament deixava ben clar que el valencià formava part amb el català i el mallorquí de la llengua catalana, contràriament a les cabòries del Pare Fullana, que propugnava una llengua independent. També, el llibret contenia la mateixa constatació:

> Creem que la llengua valenciana és, i no res més, que la dels catalans qui la portaren quan a la Conquesta; per esta raó és que'ls

4. Sociedad Castellonense de Cultura («Biblioteca de contemporanis», III), Castelló de la Plana, 1930, 88 pp.

> filòlegs, anomenant-la del poble que primer la parlà, la coneixen universalment per *catalana*.
>
> (p. 13)
>
> [digueu si voleu llengua valenciana]… a condició de reconèixer sens vacil·lacions la unitat indissoluble de la llengua de València, Balears i Catalunya.
>
> (p. 15, fi de la part expositiva)
>
> No existix una llengua valenciana independent de la catalana. Existixen sí, varietats d'una sola llengua […] Com a conseqüència són clàssics valencians lo benaurat Llull i Bernat Metge, com Jaume Roig, Corella o Auzias March.
>
> (p. 30)[5]

És una llàstima que no haguera publicat res més sobre aquesta matèria, i ara en diré la raó. Però primerament voldria indicar com em vaig quedar parat quan em mostrà l'epitafi del cavaller Perot de Penyarroja, mort a la guerra de Granada, epitafi que ell havia descobert, i sense dubtar va atribuir aquells versos «viu en lo cel i mort jau en lo marbre, fel cavaller…» i més endavant «cavaller qui Déu servint… morint naixqué» a Roís de Corella. Això mostra la familiaritat que tenia amb els nostres clàssics.

I ara parlaré de la interrupció de l'activitat filològica en la nostra llengua. A Barcelona hi havia un jove estudiós, que es trobava a Alemanya (Leipzig), i que va fer la ressenya del llibre *La llengua valenciana. Notes per al seu estudi i conreu*.[6] Un parell de coses no li van agradar: que Revest parlés de llengua valenciana, defensés l'article masculí *lo-los* i també la possibilitat que al costat del dígraf *-tx-* (*fletxa*, *matxo*, *metxa*, etc., que ja apareixen al segle XIV) pogués usar-se igualment *-ch-*, corrent en les lletres valencianes del XV. El jove filòleg, Ramon Aramon i Serra,[7] atacà de valent, i Revest se sentí ferit. Ara puc dir que el jove filòleg tenia raó o almenys part de raó. L'ús de l'article *lo* es pot defensar si volem perquè encara és viu en molts llocs; en canvi, Revest no tenia raó a defensar la grafia *ch*; en primer lloc, perquè el dígraf *-tx-* intervocàlic també era valencià i no solament propi de Catalunya, i el trobem ja des dels segles XIII i XIV (per exemple, en els *Furs de València*) i també en el segle XV (cf. *fletxa* en el *Tresor* de Brunetto traduït el 1418 pel valencià Guillem de Copons [I, 98, 33]), i és la grafia de la sorda corresponent a la sonora (escrivim *fetge metge*, sonora i cal *-tx-* per a la sorda); i, en canvi, el dígraf *-ch-* és una grafia francesa, que va passar al castellà i d'aquí a casa nostra en temps de decadència. Estic segur que Revest, si li ho haguera explicat, ho hauria acceptat. Vet ací

5. Si s'hagueren escoltat les sàvies i serenes paraules d'en Lluís Revest, no hauríem tingut baralles tan ridícules com allò de «el valenciano, que no catalán», la Batalla de València, etc.

6. Vegeu *la Paraula cristiana*, vol. XIV, juliol-desembre 1931, pp. 312-322. En canvi, la ressenya que li va dedicar Jordi Rubió i Balaguer (*Estudis Universitaris Catalans* (1930), vol. XV, Barcelona, p. 389) és més equànime i cordial.

7. No s'entengui aquest comentari com una crítica al Sr. Aramon, de qui guarde un record excel·lent de quan vaig estudiar a Barcelona.

alguns exemples valencians de *-tx-*, que el meu bon amic Agustín Rubio Vela ha tingut l'amabilitat de donar-me, trets de l'Arxiu Municipal de València (AMV):

AMV, *LM* 7, f. 36r (1400, setembre, 18).
«… per ço que, per interposició de vostres parts, haguessen bo e breu *spatxament*…»

AMV, *LM* 7, ff. 42r-43r (1400, octubre, 6).
«…quant nostres mercaders són *empatxats* en Espanya e altres parts…»

AMV, *LM* 9, ff. 27v-28r. 1409, juliol, 3.- Valencia.
«…que sia vostra mercé haver-lo per excusat de la dita citació e actes de aquella, e manar que son procurador, lo qual per açò tramet specialment, sia *desempatxat* e remés…»

AMV, *MC* 24, f. 266v (1410, juliol, 29).
«…poguessen ésser venuts e venudes en la dita ciutat sens contradicció e empatg, axí emperò que tots los coltellers e los mercaders e los botiguers e mercers e *martxants* qui acostumen vendre de la dita quinquelleria e coses dessús dites…»

AMV, *MC* 24, f. 275r (1410, agost, 22).
«… e que la cosa fos *tatxada* e moderada per persones expertes…»

AMV, *MC* 24, f. 405v (1411, octubre, 7).
«Item, a fer *tatxació* dels alberchs e altres edificis qui són contiguus als murs e meresquen ésser derrocats…»

AMV, *LM* 12, f. 18r (1413, juliol, 17).
«…a qui havem donat càrrech dels affers de la ciutat e de *spatxar* nostres correus…»

AMV, *Processos de corts*, yy-19, f. 36v, segona paginació (1446, juliol, 1) «…com los cabanyés del loch de *Betxí*, que és del noble vezcomte de Gallano…»

AMV, *CC* J 66, f. 4r-v (1452, juny, 22).
«…per la *tatxa* feta de la exida de tres alberchs seus, los quals posseheix en la parròquia de Sent Salvador…»

AMV, *LM* 22, ff. 76v-77r (1454, març, 27).
«…e los fatos del dit En Domingo Cervera, ço és, tres *caputxos* oldans, hun *caputxo* nou de mescla, dos *caputxos* de les rabades…»

AMV, *MC* 37, f. 74v (1461, maig, 23).
«…les cent deu lliures donades e pagades a mossén Domingo *Detxo* secretari del senyor rey per lo desempatxament de la remissió general de la moreria»

AMV, *MC* 37, f. 109v (1461, octubre, 1).
«…per tal que la dita luminària no *empatxe* lo pati que serà entorn del dit llit e tomba…»

AMV, *LM* 25, ff. 170v-171r (1463, gener, 7).
«…en aquests proppassats dies reebem tres letres de vostra magnifficència, la una feta en *Calamotxa*, l'altra en Almonezir e l'altra en Çaragoça…»

AMV, *MC* 43, ff. 30r-31r (1482, juliol, 20)
«Processó a la verge Maria de Gràcia per lo siti de Lotxa […] per pregar la prefata inmensa Trinitat vulla tenir en sa protecció e special custòdia la magestat del rey nostre senyor, la qual, aprés del dit part, encontinent és partida ab gran host de molts cavallers e de gran artelleria per asetjar la ciutat de *Lotxa*, detenguda per infels e li vulla donar victòria e en poch temps e sens perill de la sua reyal persona e de tot lo seu reyal exèrcit sotsmetre la dita ciutat de *Lotxa* e los infels a llur obediència perquè així en aquella com en les altres ciutat e viles del realme de Granada…»

El pacient lector em permetrà d'afegir del meu cedulari el que porten els literats valencians que també escriuen igual:

ALCAVOT, A *s.* «Quant sireu alcavota provada, responeu tost, que per vos ho diran e puis per nom propri vos cridaran, ja no us mostreu en l oir *empatxada*…» March, Ausiàs *Obres d'Ausiàs March* LVII; Cants d'Amor .

ARC DE FLETXA *un. pluri.* Arc que tira fle**tx**es. «Lo Rey moro portava un arch de *fletxa*, spasa e al cap una cervellera…» Martorell, Joanot *Tirant lo Blanch* cap. XIX.

AVARÍCIA, s. «*Empatxen* la ley de Jhesu Xrist per avarícia» *Quaresma de Sant Vicent Ferrer*, ed. J. Sanchis Sivera, cap. XXIX.

ATXA DE UNA MÀ *un. pluri.* A**tx**a d'armes lleugera. «… una *atxa* de una ma poca, e al cap una celada ab bavera, e per ço que la batalla pus prestament prengua la fi que desijam, si la atxa de sus dita sortia de la ma la pugua cobrar tantes voltes com pora…» Martorell, Joanot *Tirant lo Blanch* cap. LXIII.[8]

BOVALAR *s.* Estable, corral o altre lloc on s'estabulen els bous. «… e encara mes hajen attemptat metre, menar, metre y peixer los bestiars de la dita ciutat de Xativa en terme de *Lutxent*… e en bovalars de aquell, los quals generalment son vedats…» «Lo Senyor Rey mana al Justicia e universitat de Xativa que en lo bovalar competent a la dita vila segons fur antich no meten lurs bestiars…» Furs de València (ed. Pastor, València 1547*)* Lib. I, «De les pastures…» I, rub. VII.

RENAT adj. Antoni Canals: « E féu lo dit Senat, ab sa justícia prompte o *espatxada,* que… (lib.VI, tit. v).

8. Eiximenis (*Terç*, I, p. 252.4) escriu, per exemple, *puntxat*. En canvi, no he trobat la grafia *-tx-* en les obres de Corella, ni en les religioses ni en les profanes. Una vegada en la *Tragèdia de Caldesa* escriu des*empaxant* (*Obres*, p. 124.57) i també *fleixes* 'fletxes' (p. 286.36); sembla preferir la solució *-ch-*, per exemple, *reproche* (p. 151.70), *endechauen* (p. 320.389).

ÀNIMA: Sor Isabel de Villena: «ab aquella excel·lentíssima *metxa*: ço és la ànima sagrada» (fol. 42b del facsímil de 1497; ed. Del Cénia al Segura, València 1980).[9]

També recorde que una volta vaig veure Revest escrivint la paraula **prévere* 'capellà' i li vaig explicar tímidament que l'accentuació era *prevere* a partir del llatí *presbyter*, grec *presbúteros* amb la *y* breu i accentuada, i tot seguit va acceptar la pronúncia i la grafia *prevere*. Aquest fet demostra la seva actitud oberta i desitjosa d'aprendre.

Tornem a la crítica que li va fer el Sr. Aramon, potser d'una manera una miqueta impetuosa. De llavors ençà, Revest no va tornar a escriure públicament en valencià o català. Puc dir, però, que quan jo el 1959 vaig publicar el *Llibre d'hores*, em va escriure una carta en «lo pus bell catalanesch del món», com diria Muntaner. També, quan un grup d'intel·lectuals valencians van reunir-se a Castelló per signar les Normes de Castelló o del 32, el redactor del text va ser Lluís Revest (Carles Salvador es va ocupar del vocabulari). Totes les altres publicacions de caràcter històric seues són en castellà, llengua que coneixia ben a fons i en la qual havia publicat diversos assaigs. Ja el 1922 havia glossat el «inextinguible optimismo de Santa Teresa de Jesús», el seu primer treball.

De 1930 és també el llibre *La enseñanza en Castellón de 1374 a 1400*, on dóna una encertada visió dels *llatinistes* i *gramàtics* i també dels *studiants* de l'època.

Ben abans, el 1923, un estudi sobre *La villa de Castellón y los apuros económicos del Duque de Gerona en 1374* havia donat mostres del seu pregon domini del segle XIV en el III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, fent veure que no tot el segle d'or valencià és del XV. El XIV va ser, com deia Mateu i Llopis, «precisamente, el de la consolidación del Reino». Esmentem encara, sobre el catorzè segle, l'obra *Santa Maria del Lledó. Notas trescentistas (1379-1384).* I no parà fins a última hora publicant llibres i articles sobre la història del nostre poble; per exemple, el 1947, els *Hospitales y pobres en el Castellón de otros tiempos,* amb una documentació arxivística riquíssima; i, finalment, *Gitanos en Castellón*, treball que, en morir, deixà quasi enllestit i que el BSCC va publicar el 1964.[10] Allí exhumà un document del 1460 on es parla de «lo spectable don Martí, compte d'Egipte lo menor» quan arriba amb els seus gitanos a Castelló. Vaig veure, quan l'estava redactant, com s'ocupava del que havia dit Walter Scott, un dels escriptors que han mirat els gitanos (*gipsies*), amb més escrupolosa atenció i amb major benevolència.

I ara voldria acabar centrant-me en el *Libre d'Ordinacions de la Vila de Castelló de la Plana*. Estudi preliminar, edició, notes i glossari de Luis Revest Corzo, Castelló, 1957. És, podem dir, l'obra més conspícua de Revest, que comprén les ordinacions, establiments i capítols que serviren al Consell de la vila per

9. Tanmateix, Sor Isabel és potser l'autora que més recorre al dígraf -ch-.
10. «Gitanos en Castellon», *BSCC*, pp. 1-19.

a regir els afers públics durant l'edat mitjana. Els documents, en llur major nombre anteriors al 1419, pertanyen als segles XIV i XV. El recull es va copiar entre 1469 i 1497. Però Revest no va plànyer esforç per donar-nos el document original de les ordinacions copiades o ressenyades al còdex, ni per indicar quan i on es feren afegitons. Tot el *Libre* respira probitat i exactitud.

El 1960 vaig escriure en la *Zeitschrift für romanische Philologie* una llarga ressenya d'aquesta obra posant en relleu el gran servei que s'hi feia a la filologia catalana. Vaig tractar sobretot el vocabulari del bestiar i de l'alimentació que ací apareixia i que capgirava moltes de les datacions i afirmacions que circulaven. Citem el *corder*, que va venir a substituir *anyell, els basos* 'rusc d'abelles', les *bèsties cerreres* (cf. castellà *cerril*), el *ramat* i la *rabera*, la *dula*, lo *fato* del pastor, la institució pecuària del *lligallo*, les *mostrenques* (cf. castellà *mostrenco*), que per aquells giravolts que fan les paraules ha passat a designar un cotxe de luxe, un *mustanc.*

Mirem ara la manera de treballar de Revest amb aquestes *Ordinacions*: de primer ve el text del llibre i, després, Revest busca d'on han eixit aquestes *Ordinacions* en documents d'arxiu. Això és una faena gegantina, una obra de romans. Reproduesc ací la transcripció de Revest i el seu comentari:

> CXIV *Capítol de aquells qui juraran algun membre de Déu, per fur del rey en Martí.* 114+
>
> Item si algú en joch o en altra manera jurarà per alguns membres de Déu o de la Verge Maria pach per pena cascuna vegada que jurarà V sous, e, si juraran [*sic*] per algunes parts vergoyoses de jurar, pach per pena L sous, de les quals penes no puxe ésser feta gràcia alguna o perdó, ans a sola requesta del fisch sien exigides les dites penes (Fol. LI r^{o}) e n puxe ésser feta inquisitió per mer offici. E si la cort del justícia no exigerà ab entegre les dites penes que lo dit justícia sie tengut de pagar aquelles del seu propi. E si aquell qui haurà jurat per la dita forma no porà pagar les dites penes stigue per tres hores en lo costell de la ciutat, vila o loch hon les dites penes seran comeses, de les quals penes pecuniàries haje lo notificador o accusador lo terç, e les dues parts sien aplicades al nostre fisch en les ciutats e viles reals e en los lochs de senyorius ho hajen los senyors dels lochs. // Dominicus Maschó. // Die IIII mensis febroari anno a Nativitate Domini M.^{o} CCCC.^{o}XXXX.ºII.º

Segueix ara el comentari de Revest:

> CXIV. El fuero citado del rey don Martín, dado en 1403, es el XIII de la rúbrica *De aleatoribus* en la Colección sistemática.- En esta ordenanza, como en otras aparece al final una fecha que sin duda corresponde a la ordenanza siguiente. Aunque la pérdida del *L. c.* de 1441/42 impide en este caso la identificación de la ord. CXV, es evidente que la indicada fecha 4 de febrero de 1442 no

puede corresponder a la CXIV, ya que ésta es sencillamente copia del fuero de D. Martín.

4. Per concloure

No voldria enllestir aquesta ràpida evocació de Lluís Revest sense al·ludir als arxius de la província de Castelló que va inventariar[11] (ara que després de la guerra civil han quedat quasi reduïts al de Vila-real i al de Castelló) i tampoc no vull deixar d'al·ludir a les traduccions al català d'autors llatins, especialment d'Horaci.[12] Coneixia perfectament el llatí i el grec. I ja que parlem de llengües, diré que Revest sabia a fons l'italià (havia après de memòria la *Divina Comèdia*, com a homenatge a Dante l'any 1921, corresponent al 1221, data de la mort del poeta), i també coneixia el francès que escrivia amb facilitat. Sé que llegia l'anglès i l'alemany (i recorde que alguna vegada, parlant d'un text alemany de l'historiador Aspertil, em deia, sempre modest, «l'he llegit amb ajuda del diccionari»).

Encara haig de dir que va escriure els *Goigs a la Mare de Déu del Lledó*, obra de bon gust brollats del seu sentiment religiós. Tingué la sort de poder comptar amb la col·laboració musical del Mestre Ripollés. Més d'una volta, Revest m'havia confessat que si ell havia gosat fer aquests goigs valencians, no era pel fet que els altres estiguessen en castellà (allò d'«En cualquier tribulas*s*ión»…), sinó perquè eren obra de mal gust. Voldria donar un tast d'aquests goigs a la Mare de Déu del Lledó:

Beneiu nostra alegria,
consoleu nostra tristor
i sempre del vostre amor
ompliu-nos, Verge Maria.
Tingam vostra protecció
ara i de la mort a l'hora.
De l'amor nostre senyora
Mare de Déu del Lledó.

Per acabar, vull afirmar que pocs eren en el nostre País Valencià capaços d'escriure un text o una prosa científica, sòbria i nítida, sense escòria de cap mena, com la que brilla en els escrits valencians o castellans de Lluís Revest Corzo.

Germà Colón Domènech
Universität Basel
Institut d'Estudis Catalans

11. Vegeu Guillermo Andrés Valls (1964), «Archivos de la provincia de Castellón inventariados por don Luis Revest Corzo», *BSCC*, XL, pp. 249-287.

12. Vegeu Fernando Puig (1964), «No bastaba la guía de todos los Virgilios», *BSCC*, 1964, pp. 20-25.

ÍNDEX GENERAL

Lola Badia, Emili Casanova & Albert Hauf, Pròleg 7

August Bover i Font, Curt J. Wittlin, nota biogràfica i bibliogràfica... 9
Julio Torres-Recinos, Curt Wittlin: erudición, trabajo y calor humano... 29
Rafael Alemany Ferrer, Els elements d'articulació interna en les proses mitològiques de Joan Roís de Corella 33
Lola Badia & Jaume Torró, Ambient internacional i cultura de cort al *Curial e Güelfa*: primer suplement a l'edició de Quaderns Crema 2011 51
Lluís Brines, Eiximenis i la ciència 67
Lluís Cabré & Jaume Torró, La data de naixement de Bernat Metge i d'Andreu Febrer, notaris i escriptors 81
Rosanna Cantavella, Expressions multiplicatives en textos catalans medievals 87
Antònia Carré, La traducció catalana abreujada del *Regiment de sanitat* d'Arnau de Vilanova és un abreujament de la traducció de Berenguer Sarriera? 103
Emili Casanova, *La xàvega dels notaris de 1604*: edició i estudi 117
Peter Cocozzella, Ekphrasis and the Mirrored Image: The Allegory of Despair in *La noche* by Francesc Moner, a Catalan Writer of the Late Fifteenth Century 137
Germà Colón Domènech, Entre la llengua i la història: Lluís Revest, valencià exemplar 157
Maria Conca & Josep Guia, Edicions i paratextos d'obres de finals del segle xv 167
Marinela Garcia Sempere, Consideracions al voltant de la transmissió impresa de les obres dels escriptors del segle xv; sobre Miquel Ortigues 189

Joseph Gulsoy, L'expressió «*mo e issa*» en la *Divina Comèdia* 203
Albert Hauf, La solució a un enigma: L'*Speculum Animae* (SA) i L'*Ars vitae contemplativae* (AV) 221
Llúcia Martín Pascual, El *Llibre del Tresor*, compendi de sabers medievals sobre filosofia natural 237
Tomàs Martínez Romero, *Encontre d'amor*: un poema de Joan Escrivà al *Jardinet d'orats* 257
Montserrat Piera, «E deya que açò devia sobiranament esquivar dona d'orde»: Francesc Eiximenis i les monges a *Lo llibre de les dones* 271
Josep Pujol, Dues notes sobre la circulació catalana de textos artúrics francesos: el *Cligès* de Chrétien de Troyes (1410) i *La Mort Artu* (1319) 289
Xavier Renedo, Idees i prejudicis d'Eiximenis sobre la poesia 301
Jaume Riera i Sans, Un nou manuscrit i una versió aragonesa del «Cercapou» 323
Josep E. Rubio, Alguns apunts sobre Salzinger com a traductor de Llull 333
Beatrice Schmid, La semàntica del verb *entendre* al *Dotzè llibre del crestià* 341
Jill Webster, Una mirada al tractament dels marginats i mal adaptats en el Regne de València entre 1350 i 1450 353

Índex general 385

TABULA GRATULATORIA

Archer, Robert
Área de Filoloxía Románica, Universidade de Santiago de Compostela
Avenoza, Gemma
Beltrami, Pietro
Bonner, Anthony
Cabré, Miriam
Casanellas, Pere
Coccozzella, Peter
Ferrando, Antoni
Gispert-Saüch, Pilar
Martí, Sadurní
Martos, Josep Lluís
Lleal, Coloma
Massip, Maria Àngels
Mérida, Rafael
Moran, Josep
NACS
Perea-Rodriguez, Òscar
Rasico, Philip
Ratcliffe, Marjorie
Reial Acadèmia de Bones lletres de Barcelona
Ribera Llopis, Juan Miguel
Santanach, Joan
Schib, Gret
Soler, Albert
Taula de Filologia Valenciana
Valero Rubio, Lluís
Vidal Tibbits, Mercedes
Vila Granero, Josep Carles
Wheeler, Max W.